

Is het beleid of is erover nagedacht?

‘Een kogel was in de airco terechtgekomen. Een andere in het plafond, geloof ik...’

Rob Bobeldijk moet in zijn geheugen graven. Als ik hem eind 2018 spreek is het ruim twee jaar geleden dat zijn coffeeshop Speak Easy in de Eerste Oosterparkstraat in Amsterdam werd beschoten.

Op dinsdag 1 november 2016 gaan er in alle vroegte drie kogels door de ruit. Een medewerker die de zaak 's ochtends wil openen, waarschuwt Bobeldijk. Die schakelt meteen een stel bouwvakkers in om het raam met de kogelgaten eruit te halen. Bobeldijk belt niet met de politie. En daar heeft hij een goede reden voor.

Vanaf het najaar van 2015 doet zich een merkwaardige misdaadgolf voor in Amsterdam. Vanuit het niets wordt de ene na de andere Amsterdamse coffeeshop

beschoten. Roxy, The Power, De Kroon, DNA, Green Place, Blue Lagoon, Vondel en Speak Easy krijgen allemaal, en soms meer dan eens, te maken met een kogelregen. En met een sluiting.

Want de toenmalige Amsterdamse burgemeester Eberhard van der Laan is onverbiddelijk: alle beschoten etablissementen gaan dicht. Schietpartijen zorgen immers voor een gevoel van onveiligheid in de buurt, zo is de gedachte. Het sluitingsbeleid is bedoeld om angstgevoelens weg te nemen en de openbare orde te herstellen.

In totaal vinden er meer dan tien schietpartijen plaats. De schutters komen bij voorkeur in het holst van de nacht. Dan is de kans op doden en gewonden nihil. En de pakkans trouwens ook.

De politie slaagt er niet in de daders te vinden. Het lijken ook telkens andere schutters te zijn. Is er sprake van een coffeeshopoorlog? De getroffen coffeeshophouders beweren zonder uitzondering dat ze geen problemen hebben met leveranciers en dat ze ook niet worden afgeperst. Wat is er dan wel aan de hand?

De in 1994 overleden PvdA-politicus Jan Schaefer, een van de belangrijkste leermeesters van Van der Laan, verzuchtte ooit: 'Is het beleid of is erover nagedacht?'

Naarmate er meer coffeeshops worden beschoten, vraag ik mij af of die gevleugelde uitspraak ook van toepassing zou kunnen zijn op het zerotolerancebe-

leid van de gemeente. Door elke beschoten coffeeshop meteen te sluiten, maak je het voor een concurrerende coffeeshophouder immers wel heel aantrekkelijk om 's nachts even een mannetje met een pistool langs te sturen. 'Een concurrent betaalt een jonge jongen vijftig euro om op m'n zaak te schieten en ik kan de tent sluiten,' zegt een anonieme coffeeshophouder in *Het Parool*.

Ik leg de theorie voor aan een vriend, die in een andere gemeente betrokken is bij het toezicht op coffeeshops en de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit. Het lijkt hem een veel te simpele verklaring: er speelt vast meer. Ook Van der Laan blijft het beleid lange tijd verdedigen. De klacht van coffeeshophouders dat het onmiddellijk dichttimmeren van coffeeshops de schietpartijen uitlokt, vindt hij aanvaardbaar maar onzin.

Coffeeshopeigenaars die worden beschoten, kiezen na alle sluitingen ondertussen eieren voor hun geld. Bobeldijk hoopt dat hij een sluiting van Speak Easy kan voorkomen door snel de ruit te laten vervangen.

'Je denkt toch aan je eigen hachje,' legt Bobeldijk uit. 'Als je bedrijf maanden dicht moet, gaat de huur gewoon door. We hebben hier vijf man personeel. Bovendien worden de beschietingen toch nooit opgelost. De politie neemt tips over mogelijke daders niet serieus. Omdat je een coffeeshophouder bent, gaan ze ervan uit dat er wel niets van zal kloppen.'

De strategie van Bobeldijk om de beschieting onder de pet te houden mislukt. De lokale zender AT5 krijgt al snel lucht van het incident. ‘Ik denk dat de daders zelf met AT5 hebben gebeld,’ zegt Bobeldijk. Een paar uur nadat de lokale omroep aandacht heeft besteed aan de beschieting, komt ook de recherche langs om de gevolgen van de kogelregen binnen te bekijken.

Voordat Speak Easy in 2014 van start gaat in Amsterdam-Oost, zit de coffeeshop ruim twintig jaar in het centrum van Amsterdam, op de Wallen. ‘Daar, in de Oudebrugsteeg, hadden we nooit problemen,’ vertelt Bobeldijk. Maar in 2013 moet de zaak toch dicht. De gemeente Amsterdam wil de buurt ‘opschonen’. Prostituees en coffeeshops moeten plaatsmaken voor tijdelijke ateliers en ‘hoogwaardige horeca’.

Een jaar later krijgt Speak Easy zijn nieuwe locatie aangeboden van de gemeente. Met de verhuizing verandert ook de sfeer. ‘Toen we net open waren, vond er al meteen een beroving plaats,’ vertelt Bobeldijk. Een coffeeshop in Oost blijkt een heel ander publiek aan te trekken dan in het centrum. Er ontstaan vaker problemen. Ruziezoekers zet Bobeldijk de zaak uit.

De coffeeshophouder heeft het vermoeden dat een van de verwijderde klanten verantwoordelijk is voor de schietpartij. ‘Ze dreigden er ook mee: “We schieten je raam eruit.”’

Een geharde crimineel lijkt de schutter in ieder ge-

val niet te zijn geweest. ‘Op de beelden die met de beveiligingscamera zijn gemaakt, kun je zien dat de dader een tenger mannetje was met een capuchon. Het ging allemaal heel stuntelig. Hij leek niet helemaal te weten hoe het pistool werkte.’

Bobeldijk heeft geluk. Zijn zaak hoeft niet dicht. Kort nadat Speak Easy is beschoten gaat burgemeester Van der Laan alsnog om: hij schort de onmiddellijke sluitingen van coffeeshops op. Beschoten coffeeshops moeten hun zaak uitrusten met camera’s en een veiligheidsplan opstellen. Ook moeten ze beloven dat ze hun zaak zelf een week zullen sluiten na een nieuwe schietpartij.

Bobeldijk besluit het een en ander te veranderen aan zijn coffeeshop. Het is inmiddels niet meer mogelijk om binnen te zitten. Er staat alleen nog maar een toonbank waar bezoekers kunnen bestellen. ‘Het is nu ophalen en weer wegwezen.’

Het nieuwe gemeentelijke beleid blijkt verstandig. Er is sinds de beleidswijziging geen enkele Amsterdamse coffeeshop meer beschoten. De rust is weergekeerd in de Amsterdamse softdrugswereld. Het heeft er alle schijn van dat een groot deel van de beschietingen van Amsterdamse coffeeshops in 2015 en 2016 het directe gevolg was van het gemeentebestuur dat juist was bedoeld voor de handhaving van de openbare orde.

In de sociale wetenschappen bestaat er een term voor dergelijke onbedoelde consequenties van beleid: *unintended consequences*. Wie erop let, kan dergelijke onvoorziene effecten overal aantreffen. Niet alleen in de politiek, maar ook elders. Wetten, uitvindingen en gebeurtenissen hebben voortdurend onbedoelde gevolgen.

Dit boek gaat over zulke onbedoelde gevolgen. Soms gaat het om consequenties die precies tegenovergesteld zijn aan wat beleidsmakers voor ogen hebben, zoals bij de beschietingen van de Amsterdamse coffee-shops.

In andere gevallen betreft het effecten die zelfs de knapste koppen niet hadden kunnen voorzien, omdat de gevolgen op het eerst gezicht niets met de oorzaak te maken hebben. Neem de introductie van de smartphone. Volgens een kauwgomfabrikant heeft die er toe geleid dat we nu minder kauwgom eten.

Hoe dat zit, leest u in het volgende hoofdstuk.

Waarom we sinds de introductie van de smartphone minder kauwgom eten

Als Microsoft-CEO Steve Ballmer kort na de presentatie van de eerste iPhone in 2007 tijdens een interview de vraag krijgt voorgelegd wat hij van Apple's smartphone vindt, barst hij in lachen uit. Hij wil de iPhone niet meteen afschrijven, vertelt hij. Maar hij betwijfelt wel of de nieuwe slimme telefoon een succes zal worden. Al is het maar vanwege de prijs. 'Vijfhonderd dollar? Dat is de duurste telefoon ter wereld!' Ook het ontwerp van het toestel kan Ballmer niet bekoren. 'Het heeft niet eens een toetsenbord, dus e-mails versturen is lastig.'

De opvolger van Bill Gates schat het potentieel van de iPhone compleet verkeerd in. Het toestel is niet de eerste smartphone op de markt, maar wel de smartphone die alles verandert. Alle concurrenten van Apple kopiëren het ontwerp van de iPhone met zijn

grote scherm, vingerbediening en apps.

Nokia, op het moment dat de iPhone wordt geïntroduceerd nog de onbetwiste marktleider op de markt voor mobiele telefoons, raakt die positie kwijt en wordt in 2014 overgenomen door Microsoft – een van de laatste wapenfeiten van Ballmer als directeur. Apple overvleugelt niet alleen Nokia, maar ook Microsoft: de iPhone maakt Apple tot het meest waardevolle bedrijf ter wereld.

De smartphonerevolutie heeft gezorgd voor grote economische veranderingen. In het jaar dat de iPhone op de markt verschijnt, zijn vijf van de tien meest waardevolle, beursgenoteerde bedrijven actief in de olie- en gashandel (denk aan Exxon en Shell). Het enige softwarebedrijf in de top tien is Microsoft.

In 2018 zijn de olie- en gasbedrijven allemaal uit de top tien gevallen. Hun plaatsen zijn ingenomen door technologiebedrijven. Daarvan staan er maar liefst zeven in de top tien, waaronder Google en Facebook. Dankzij de smartphone brengen mensen nog meer tijd door op hun sites en apps.

Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) becijfert dat allerlei mobiele technologieën en diensten in 2017 goed waren voor bijna 5 procent van de wereldwijde economie. Met name Zuidoost-Azië, waar vrijwel alle smartphones worden geproduceerd, profiteert van onze smartphoneverslaving. Zo is de smartphone goed voor 40 procent van de economische groei in Tai-

wan en voor een derde van de economische groei van Zuid-Korea.

Zuid-Korea heeft met Samsung niet alleen de grootste producent van slimme telefoons in huis, Samsung en het eveneens Zuid-Koreaanse LG leveren ook nog eens meer dan de helft van alle smartphoneschermen: het duurste onderdeel van elke geavanceerde telefoon.

‘De smartphone is voor de wereldeconomie even belangrijk geweest als het wiel, staal en de benzine-motor,’ schrijft economiecolumnist Peter de Waard in april 2018 in *de Volkskrant*. ‘Niet doortastende politici en centrale bankiers, maar de vinding van Jobs heeft na de kredietcrisis de gevreesde Grote Depressie voorkomen.’

Minstens zo groot als de economische gevolgen zijn de sociale gevolgen van de introductie van de smartphone geweest. Opeens kan iedereen (bijna) overal online. Verdwalen behoort dankzij Google Maps tot het verleden. Hetzelfde geldt voor goede gesprekken in het café. Die worden tegenwoordig standaard onderbroken voor een blik op de smartphone. Om even een binnenkomend appje te beantwoorden of om op te zoeken hoe de presentator van *Ren je rot* ook alweer heette.

Omdat we nu allemaal met een camera op zak lopen maken we bovendien meer foto's en video's dan ooit. Volgens het marktonderzoeksbureau InfoTrends namen we in 2017 wereldwijd 1.300 miljard foto's. Een

duizelingwekkend aantal. Om dat cijfer enigszins behapbaar te maken: tegenwoordig schieten we elke week net zoveel plaatjes als in heel 1980.

Cultuurpessimisten geven de opkomst van de smartphone ook graag de schuld van allerhande zorgwekkende ontwikkelingen. Van het toegenomen narcisme bij millennials tot het onvermogen van de moderne mens om zich langere tijd te concentreren. Bijvoorbeeld op een boek. (Dit is het moment om een foto van jezelf en dit boek te nemen en te delen op Instagram of Twitter. #datwasnietdebedoeling #bookaddict.)

In haar boek *iGen* (2017) schetst de Amerikaanse psychologe Jean Twenge bijvoorbeeld een inktzwart beeld van de gevolgen die de introductie van de iPhone heeft gehad op de jeugd. Ze houdt de smartphone verantwoordelijk voor het toegenomen aantal psychische problemen bij jongeren.

Twenge wijst op (Amerikaanse) statistieken waaruit blijkt dat het aantal jongeren dat zich eenzaam voelt, omhoog is geschoten sinds de iPhone in 2007 op de markt kwam. Ook plegen jongeren vaker zelfmoord. Het aantal zelfdodingen onder 12- tot 14-jarige meisjes is tussen 2007 en 2015 maar liefst verdrievoudigd, weet Twenge. De psychologe legt een verband met het afgenomen persoonlijke contact als gevolg van de opkomst van de smartphone en het toegenomen socialemediagebruik.

Nu is het altijd oppassen geblazen met correlaties. Dat twee fenomenen – de opmars van de smartphone en het toegenomen aantal depressies bij jongeren – tegelijkertijd plaatsvinden, hoeft nog niet te betekenen dat de ene ontwikkeling ook het gevolg is van de andere ontwikkeling, dat er een causaal verband is.

Er bestaan talloze correlaties tussen verschijnselen die niets met elkaar te maken hebben. Wie daar leuke voorbeelden van wil zien, moet maar eens de website *Spurious Correlations* van Tyler Vigen bezoeken. Vigen heeft een computerprogramma in een groot aantal databases laten speuren naar statistische correlaties tussen verschijnselen die niets met elkaar te maken hebben.

Zo ontdekte hij dat het aantal Amerikanen die in het zwembad vallen en verdrinken, gelijke tred houdt met het aantal films waarin Nicolas Cage een rol speelt. Hoe vaker er een film uitkomt waarin Cage speelt, hoe meer mensen er een verdrinkingsdood sterven.

Het jaar waarin de iPhone op de markt kwam, was bijvoorbeeld een bijzonder goed jaar voor Cage (vier films) en een bijzonder slecht jaar voor Amerikanen met een zwembad (123 verdrinkingsdoden). In jaren waarin Cage maar in één film speelt, bereikt ook het aantal verdrinkingsdoden een dieptepunt.

Wie wil beweren dat fenomeen A tot ontwikkeling B leidt, moet daar bij voorkeur een overtuigende verklaring bij leveren. Dat is niet altijd even eenvoudig.